

Felsefenin Sonunu Tecrübe Etmek: Heidegger'de Yeni Bir Başlangıcın İmkânı Üzerine Bir Değerlendirme

Experiencing the End of Philosophy: An Evaluation on the Possibility of a New Beginning in Heidegger

ADNAN ESENYEL

Düzce University

Received: 21.08.2024 | Accepted: 27.09.2025

Abstract: Despite the negative connotation of the term "end of philosophy" regarding the history of philosophy, Heidegger thinks that it is essential to obtain an authentic experience of this end. Because the end of philosophy does not simply implies that Western metaphysics is coming to an end and scientific-technological paradigm gains power, but this end is essentially related to the revelation of man's possibilities on earth and regaining his existential openness. For this reason, the current study aims to make visible the styles of thinking contained in this end by following Heidegger's attitude in order to reveal the possibility of a multi-layered experience regarding the end of philosophy. In this context this study tries, to illuminate the originary relationship of Western philosophy with modern sciences and to evaluate the idea of a new beginning that will transcend traditional philosophy. The study ultimately raises some questions arising from Heidegger's alternative to the traditional way of doing philosophy.

Keywords: Heidegger, the end of philosophy, the task of thinking, being, Dasein.

Giriş

Heidegger'in 1964 yılında Paris'te yapılacak bir konferans için hazırlamış olduğu *Felsefenin Sonu ve Düşünmenin Görevi* başlıklı kısa yazı, bütün bir Heidegger külliyyatının aldığı yönelimin özünü çok çarpıcı ve karakteristik bir şekilde yansıtmaktadır. Gerçekten de Heidegger'in düşünmesi belirgin bir şekilde sonlar ve yeni başlangıçlar tarafından şekillendirilmiş haldedir ve söz konusu metin bu durumu çok iyi bir biçimde örneklendirmektedir. Bu kısa sayılabilecek konferans metni biraz da abartılı bir ifade ile söyleyecek olursak Heidegger'in bütün düşünmesinin bir özeti niteliğini taşır. Zira Heidegger bu metinde bir yandan klasik anlamda felsefenin bir metafizik olarak sonlandığı tespitini gündeme getirirken, diğer yandan da bu sonun tecrübesini edinen düşünme için yeni bir başlangıcın olanağını sorgular. İşte bu durum, yani son ve yeni bir başlangıç arasındaki diyalektik ilişki, Heidegger'in tüm eserlerine şu ya da bu şekilde sirayet etmiştir. Öyle ki Heidegger'in her eseri bir yanıyla klasik felsefe geleneği ile bir hesaplaşma neticesinde bu geleneğin çıkmazlarını ifşa ederken, diğer yandan hep yeni ve farklı *anlama olanaklarına* işaret etmekten de geri durmaz. Dahası, son ve başlangıç büyük ölçüde birbirine bağlanmış şekilde tecrübeye gelirken, Heidegger'in düşünmesi bu iki momentin birbirinden izole edilmiş anlamlarını tümüyle geride bırakır. Zira göreceğimiz üzere yeni bir başlangıç ancak sona ilişkin sahici bir tecrübe neticesinde mümkün olur. Bu da Heidegger'i zorunlu bir şekilde geleneksel Batı düşüncesi ile yüzleşmeye götürür. Bu yüzleşme esnasında Heidegger bir yandan Batı felsefesinin ve onun doğal bir sonucu olarak modern bilimin temelini oluşturan *teknik düşünmenin* özünü ifşa etmeye çalışırken, diğer yandan teknik düşünmenin tehlikelerine işaret etmek suretiyle felsefenin sonuna ilişkin tecrübeyi derinleştirmeye gayret eder. Bunun sonucunda Heidegger bizlere felsefenin sonlanışını sadece olumsuz bir betimleme olarak sunmakla yetinmeyip aynı zamanda onun sonlanışını bir gereklilik olarak da gösterir. Felsefenin sonuna ilişkin bu iki katmanlı anlamı gündeme getirerek Heidegger düşünme için yeni bir başlangıcı deneyim ufku muza taşımaya çalışır. Dolayısıyla düşünme için yeni bir alternatifin görünür hale gelebilmesinin esas koşulu, nihayete ermek durumunda olan düşünmeyi çok boyutlu bir şekilde idrak edebilmektir. İşte tam da bu idrak neticesinde Heidegger için söz konusu olan *başlangıç* yeni bir olanak olarak ancak bir başka olanağın *tamamlanmasına*

bağlanmış haldedir. Üstelik böylesi bir başlangıç görüleceği üzere çağdaş insanın ikameti açısından hayati derecede önem arz etmektedir. Bu minvalde mevcut çalışmanın amacı Heidegger’in felsefenin sonuna ilişkin anlatısını irdelemek suretiyle, onun bütün düşünsel kariyerine yayılan geleneksel felsefe eleştirisini ve önerdiği yeni başlangıç fikrini değerlendirmek ve felsefenin sonlanışını sadece olumsuz bir durum olarak değil fakat yeni bir başlangıç için olmazsa olmaz bir koşul olarak gösterebilmektir. Çalışma, son olarak Heidegger’in önerdiği düşünme tarzına ilişkin bazı soruları gündeme getirerek Heideggervari bir düşünmenin risklerine dikkat çekmeye çalışacaktır.

1. Felsefenin Sonu Ne Anlama Gelir?

Bu girişin ardından ilk olarak sorgulanması ve açığa çıkarılması gereken şey, felsefenin sonunun ne anlama geldiğidir. Zira felsefenin sonu meselesi, metafizik geleneğinin 19. yüzyıldaki sonlanışından ve bilimsel paradigmanın güç kazanmasından beri felsefenin gündemini ve programını belirlemiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren, Hegel’in görkemli metafizik sisteminin tamamlanması ile birlikte bir anlamda artık klasik felsefenin tüm söylemini en uç noktasına kadar tükettiği ve bu alanda söylenebilecek olan her şeyi söylediği iddiası bizzat felsefenin gündemine oturarak felsefenin bir disiplin olarak sona erip ermediği tartışmalarını başlatmıştır (Beiser, 2014). Öyle ki Hegel ile beraber tüm metafizik olanaklar tüketildiğinde felsefenin bu noktadan sonra hangi yeni ufuklara yelken açabileceği sorusu çağdaş felsefe için hayati derecede önem arz eder olmuştur. Nermi Uygur’un da dile getirdiği gibi burada söz konusu olan ve tartışılan şey felsefe için bir ölüm kalım meselesidir (2001, s.14). Bu tartışmalar birbirinden oldukça farklı sonuçlar doğurmuştur. Pozitivizmin penceresinden dünyaya bakan August Comte gibi düşünürler metafizik olarak felsefenin artık insanlığın çocukluk dönemine ait bir faaliyet olarak sonlandığını ve yerini bilimsel perspektifin olgunluğuna bıraktığını ileri sürmüştü (2001), başkaları ise felsefenin bir metafizik bakışa mahkûm olmadığını ve başka alternatif yönelimlere sahip olabileceğini iddia etmiştir.

Her ne olursa olsun “felsefenin sonu” ifadesi büyük oranda Hegel sonrası çağdaş felsefenin kendini içinde bulduğu kriz durumunu imlemek için kullanılmaktadır. Esasen “son” sözcüğü günlük kullanımda çoğunlukla olumsuz bir çağrışıma sahiptir ve bir şeyin bittiğini, geri dönülemez şekilde

tüketildiğini ima eder. Bu anlamda felsefenin sonundan bahsettiğimizde bu durum sanki felsefi düşüncenin tamamen tüketildiğini, artık hiçbir şekilde felsefi bir yönelimde ilerleyemeyeceğimizi ve her tür felsefi gelişimin noktalandığını ifade ediyormuş gibidir (Heidegger, 2007a, s. 70). Tam da bu yüzden geleneksel anlamda felsefe ile meşgul olan herkes için “son”, kesinlikle kaçınılması gereken negatif bir durum olarak kendisini gösterir. Felsefenin sonu adeta yaklaşmakta olan bir felaket gibi felsefecilerin emeklerini, başarılarını tehdit ediyor gibidir. Bu yüzden felsefenin sona ermediğini ve her zamankinden daha güçlü bir şekilde devam ettiğini kanıtlamak birçok felsefecinin son yüzyılda adeta temel misyonlarından birisi haline gelmiştir.¹ Bilimsel-teknolojik bir perspektifin hükmü altındaki çağımızda felsefenin, bilimsel paradigmanın hegemonyasına yenik düşerek düşünce tarihinin tozlu raflarında sadece sergilenmek için var olmaya devam eden bir nesne olmadığını kanıtlamak için büyük bir çaba sergilenir. Böylece felsefenin sonundan ne pahasına olursa olsun kaçınmak, çoğu zaman felsefecinin adeta yaşamsal bir refleksi haline gelmiştir. Oysa Heidegger bizden tam da böylesi bir refleksten ve felsefenin sonundan kaçınmaya çalışan bir tutumdan geri durmamızı ister. Ona göre felsefenin sonundan, başımıza gelen bir felaketten kaçır gibi kaçmak yerine bu sona ilişkin daha derinlikli bir tecrübeye varmaya çalışmalıyız. Zira Heidegger, felsefenin sona erişine yalnızca olumsuz bir olay gibi yaklaşamayacağımızı, bu sona ilişkin daha sahici bir tutum sergileyerek belki de bu son neticesinde sadece kayıplarımızı değil fakat aynı zamanda kazanımlarımızı ve yeni olanaklarımızı görebileceğimizi düşünür (Duartes, 2016).

Bu şekilde Heidegger’in tavrını takip edersek, felsefenin sonuna iki farklı yoldan yaklaşma imkânına sahip olduğumuzu keşfederiz. Bu yollardan ilki, felsefenin sonunu belli ölçülerde bir tamamlanma ve *olumlu* anlamda nihayete erme tecrübesi olarak bize gösterirken, diğeri felsefenin sonunu bir kriz yaşantısına dâhil ederek bu krizin aşılması için bizi bir arayışa yönlendirir. Dolayısıyla “felsefenin sonu” ifadesi Heidegger ile birlikte artık yalnızca Batı felsefesinin bir metafizik olarak icra edilemeyişi imlemez, fakat daha ziyade hem olumlu hem de olumsuz anlamlar içeren bir tarihsel

¹ 20. yüzyılın başlarından beri sıklıkla görülen “Felsefe Nedir?” başlıklı çalışmalar bu durumun temel göstergesi olarak felsefenin yeni bir özgün tanıma bürünerek hiçbir şekilde sonlanmadığını vurgulamak ister.

olaya dönüşür. Zira bu “son”, bir yandan geleneğin nasıl tamamlandığını gün yüzüne çıkarırken diğer taraftan düşünmenin henüz keşfedilmemiş olanaklarına bizi sevk eden bir tecrübeye evrilir. Dolayısıyla şimdi Heidegger’in izinden giderek sırayla bu iki farklı anlamdan hareketle felsefenin sonunu tecrübe etmeye çalışacağız.

2. Bilimlerin Yükselişi ve Felsefenin Sonu

Felsefenin sona erişinden, felsefenin kendisi için olumlu bir şeyler çıkarmak ilk bakışta oldukça güç görünür. Bu çıkarımı yapabilmek için, ironik bir biçimde pozitif bilimlerin başarılarına göz atmak zorundayız. İronik demektediriz zira felsefenin sona erişi çoğu zaman tam da bilimlerin yükselişi ile eş zamanlı bir şekilde gündeme getirilmektedir. Bir başka deyişle, genel algıya göre felsefenin sonunu getiren bizzat doğa bilimlerinin zaferi olmuştur. Dolayısıyla modern bilimlerin nasıl olup da felsefenin olumlu anlamındaki sonlanışına ait olabileceğini görmek oldukça zor olabilir. Zira evrene ilişkin denetlenebilir, verimli ve bu yüzden de “yetkin görünen” açıklamalarıyla pozitif bilimler felsefeye yönelik her tür ihtiyacı ortadan kaldırmış gibidir. Buna göre Yeni Çağ’dan itibaren fizik, astronomi, kimya, fizyoloji ve biyoloji gibi doğa bilimleri yavaş yavaş kendilerini felsefe geleneğinden kopararak bağımsızlıklarını elde etmişler ve evrenin farklı alanlarını kendi bilimsel metotlarına uygun gelecek şekilde incelemeye başlamışlardır. Bir zamanlar sadece metafiziğe ve felsefenin çeşitli dallarına özgü olan kozmolojik sorular artık bu farklı bilim dalları tarafından çok daha verimli görünen bir metodoloji aracılığıyla üstlenilmiştir. Tarih, hukuk, sosyoloji, ekonomi ve en nihayetinde psikoloji gibi sosyal bilimler de 19. yüzyılın ortasından itibaren felsefeden özgürleştiginde sadece maddi evrenin kendisi değil fakat aynı zamanda onun bir parçası olan insan ve insan dünyası da felsefi/metafizik sorgulamalara adeta kapatılmıştır. Doğal olarak felsefe bu süreçte yavaş yavaş fakat istikrarlı bir biçimde araştırma nesnelerini yitirmiştir. Zira araştırdığı her nesne artık başka bir bilim dalının konusu olmuş ve felsefenin, çeşitli bilim dallarıyla rekabet etmesi olanaksız hale gelmiştir. Evreni açıklarken felsefeye artık hiçbir şekilde ihtiyaç duyulmaması ve bir zamanlar ayrıcalıklı bir şekilde yalnızca metafiziğin ilgilendiği soruların tümünden bilimlere devredilmesi felsefenin gerçek anlamdaki sonlanışına aittir (Hawking & Mlodinow, 2010). Kısaca bu görüşe göre felsefe artık misyonunu tümüyle bilime devretmiştir. Evreni açıklamak ve

olan biteni anlaşılır kılmak gayesi ile çıkmış olduğu yolda, tümüyle bilimsel yaklaşıma teslim olan geleneksel Batı felsefesi böylece son nefesini vermiştir. Peki, bu durumda tam da felsefenin sona erişine ilk elden sebep olan doğa bilimleri nasıl olur da bu son içerisinde olumlu bir şey sunabilir?

Heidegger bu soruyu yanıtlamak için bilimlerin temellerine ve kökenlerine bakmamız gerektiğini düşünür. Bu temellere göz attığımızda ona göre aslında bizatihi Batı felsefesinin kendisiyle karşılaşırız. Bir başka deyişle Heidegger bugünkü haliyle bilimlerin aslında Batı felsefesinin bir uzantısı olarak hayat bulduğunu düşünür (2007a). O halde, sanıldığının aksine bilimsel eğilim, felsefi eğilime karşıt değildir. Tam tersine bilimler kabul etmese dahi son derece metafiziksel bir kökene sahiptir. Zira tüm bilimler dünyayı, evreni ve genel olarak *varolanların hakikatini* açıklama görevini bizatihi metafizik olarak felsefeden almışlardır. Dolayısıyla varolanları kavramsallaştırarak, nesneleştirerek onların özünü ya da hakikatini ifşa etmek ve varolanları bir bütün olarak temellendirmek Platon'dan beri sadece felsefenin işi olmakla kalmamış fakat daha sonrasında felsefenin bağrında filizlenen bilimlerin de esas hedefi haline gelmiştir. Tüm bilimler arasında son derece metafiziksel bir projenin devamı niteliğinde işlev görmektedir: Hepsi de varolanların hakikatini açıklamak, keşfetmek ve en sağlam şekilde temellendirmek işi ile meşgul olurlar. Heidegger tam da bu sebeple bilimlerin yükselişini metafizik olarak felsefenin tamamlanışına ait olarak görür. O halde felsefenin sonu burada olumsuz manada bir tükenmişlik anlamına gelmez fakat daha ziyade felsefenin, her zaman kendi içerisinde sahip olduğu *teknik* bir olanak olarak bir bilime evrilmesi ve dönüşmesi anlamına gelir. Demek ki burada söz konusu olan şey, felsefenin bir bilime dönüşmesi ve sahip olduğu teknik olanakları en uç raddeye kadar gerçekleştirmesidir. Felsefenin sonu olarak sunulan olumsuzluk, aslında felsefenin zaten uzun zamandır sahip olduğu bir dileğin gerçekleşmesi dışında başka bir şey değildir ve bu durum metafizik tarihi göz önüne alındığında elbette son derece olumludur.

Sıklıkla şahit olduğumuz üzere felsefenin kendi tarihi içerisindeki en büyük arzularından birisi zaten bilim statüsüne yükselmek olmuştur (Heidegger, 2004a, s. 314). Böylece çok sayıda filozofun, düşünce tarih boyunca çeşitli biçimlerde felsefeyi bilimlerin bilimi olarak öne sürmek istediğini görmekteyiz. Bu bağlamda örneğin Descartes, Hegel, Husserl gibi

düşünürlerin farklı bağlamlarda felsefeyi bilim statüsüne yükseltme çabası kayda değerdir. Felsefenin bilim statüsüne yükselme arzusunun dolaylı bir yoldan da olsa gerçekleştiği, günümüzde bilimlerin ulaştığı konumdan da anlaşılabilir. Zira evreni ve olup biten her şeyi açıklamak söz konusu olduğunda yegâne otorite haline gelen bilimler, ancak ve ancak kendisine öykünen felsefe yapma formlarına müsaade eder. Günümüz dünyasında, istisnai durumlar haricinde yalnızca bilimsel bir felsefenin geçerli sayılması boşuna değildir. Bu bağlamda sadece pozitif bilimler ile bir dirsek temasında olan örneğin nörofelsefe ve yapay zekâ çalışmaları gibi analitik felsefenin çeşitli kolları tasdik edilir ve felsefenin geri kalan alanları, örneğin Kıta Avrupası geleneği, yalnızca tarihsel açıdan önem arz eden bir araştırmanın nesneleri olarak değerlendirilir. Fakat işte felsefe ile bilimler arasındaki organik bağ daha net bir şekilde görünür hale geldikçe bizzat metafiziksel bir kökene sahip olan bilimlerin yükselişi, felsefenin gerçekleşen içsel bir olanağı olarak kendisini gösterecektir. Uzun zamandır tecrübe ettiğimiz felsefenin sonu o halde felsefenin en nihayetinde bilimsel bir etkinliğe evrilmesinden başka bir şey değildir (Heidegger, 2007a). Bu noktada kuşkusuz açığa çıkarılması gereken husus, yukarıda felsefe ile bilim arasında var olduğu dile getirilen organik bağlıdır.

Gerçi bu bağ bilimin modern görünümü tarafından büyük oranda reddedilmekte ve bilimin ancak felsefenin ölümü ile hayat bulacağı iddia edilmektedir. Fakat Heidegger bilimin kendi felsefi kökenlerine yabancı kaldığını ve bu kökenleri görmeye muktedir olmadığını, ünlü “*Bilimler düşünmez*” ifadesi ile gündeme getirir (1992, s. 8). Heidegger’e göre bilimler, onların bizatihi birer bilim olmasına izin veren temel ilkeler, varsayımlar üzerine bir düşünüm gerçekleştirme becerisinden yoksundur. Bir başka deyişle, örneğin fizik bilimini meydana getiren *uzam*, *zaman* ve *hareket* gibi nosyonlar, Heidegger’e göre bir bilim olarak fiziğin yöntemleri ile anlaşılabilir. Dahası, fiziğin ne olduğu bile fiziğin yöntemleri ile açıklanamaz. Bu ancak bilimden tümüyle farklı bir düzlemde yer alan felsefi bir düşünüm ile ortaya konulabilir. Demek ki Heidegger açısından modern bilimler, felsefi bir düzlemde yer almasa da, bizatihi bu düzleme tabi olmak durumundadır (Wisser, 1998, s. 445). Sonuç olarak tüm bilimler felsefede temellenmektedir ve felsefenin bir olanağı olarak hayat bulmaktadırlar (Heidegger, 1976, s. 20). Bu yüzden çağdaş bilimlerin felsefe geleneği içerisindeki

temellenişini görünür hale getirebilmek için felsefenin ve bilimin nasıl ortak bir *teknik* çerçevede bir araya geldiği gösterilmelidir.

3. Teknik, Felsefe ve Bilimler

Heidegger'in gözünde 2500 yıllık geleneksel Batı felsefesi ve düşüncesi özünde Platoncu olan bir metafiziğin çeşitli varyasyonları olarak okunabilir (2007a, s. 74). Dolayısıyla Batı felsefesi tarihi dediğimiz şey Heidegger için büyük ölçüde Platoncu felsefenin tarihidir. Ona göre düşünme Platon ile beraber *teknik* bir özelliğe bürünmüştür ve bu teknik yönelim düşünmenin bütün olanaklarını kendisinde toplayarak adeta düşünce tarihinin kaderini belirlemiştir. İşte modern bilimler de aslında bu Platoncu teknik düşünmenin en uç varyasyonu olarak hayat bulur. Dolayısıyla düşünme ister her tür duyusalılığı aşan en radikal metafiziğe, isterse de katı bir şekilde kendisini deney ve gözleme dayandıran doğa bilimlerine bağlansın, o her iki şekilde de hala teknik bir sürecin hükmü ve belirlenimi altındadır. Peki, düşünmenin teknik bir sürece ait olmasının nasıl sonuçları olmaktadır? Teknik düşünmenin en belirgin sonucu; her varolanın bu süreçte öznenin bir tasarımına ve nesnesine dönüşmesidir. Her nesnenin bir kavram altında anlaşılmasını sağlayan teknik düşünme dünyayla girilen ilişkinin yalnızca bu kavramsallaştırma aracılığıyla mümkün olmasına neden olur. Bir başka deyişle burada her nesne açıkça *özne için nesne* haline gelmekte ve bütün bir varlık alanı öznenin bilme kapasitesinin kontrol edilebilen bir ürününe dönüşmektedir (Heidegger, 2000, s. 18). Çağımızda doğanın hesaplanabilir, öngörülebilir ve bunun sonucu olarak denetlenebilir bir mekâna dönüşmesi, kuşkusuz teknik düşünmenin güç kazanması ve hâkim dünya yorumu haline gelmesi ile yakından ilintilidir. Fakat burada söz konusu olan şey yalnızca doğanın nesneleştirilmesi ve özne için bir kavram haline getirilmesi değildir, doğanın bir uzantısı olarak insan da aynı kavramsallaştırıcı, nesneleştirici tavır içerisinde bilen öznenin denetlenebilir, yeniden üretilebilir tasarımına dönüşmektedir ki Heidegger en nihayetinde bu insanlık durumunu aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız üzere *insanın yurtsuzlaşması* olarak adlandıracaktır (2004a, s. 339).

Teknik düşünme en yüksek düzeyine 20. yüzyılın ortalarından itibaren bilim ve teknoloji adı altında ulaşarak, ele aldığı her konuyu, meseleyi ve varolanı nesneleştirir ve bunun bir sonucu olarak insanın dünyayla girdiği ilişkiyi tümüyle tek başına üstlenir (Esenyel, 2020, s. 48). İşte bu sebeple

sadece felsefe değil fakat diğer tüm bilimler de özünde teknik düşünmenin tezahürleridir. O halde Platon'dan itibaren düşünme; tasarımıyıcı bir temellendirme içerisinde dünyaya yönelir. Bu yöneliş sonucunda düşünme artık karşılaştığı varolanları salt bir nesne olarak tasarlamaya başlar. Batı felsefesi işte bu teknik eğilim içerisinde Platon'dan beri, varolanların bir temellendirmesini gerçekleştirmeye gayret eder. Bu aslında varolanların en temel ilkesini aramak dışında başka bir şey değildir. Bu ilke Heidegger'e göre bazen *idea*, bazen *mutlak tin* ve bazen de *güç istemi* olarak karşımıza çıkar (2007a, s. 70). Her ne koşulda olursa olsun, bir metafizik olarak gelişen Batı felsefesi varolanın tasarımıyıcı bir temellendirmesinden başka bir şey değildir ve işte bu tasarımıyıcı temellendirme en uç noktasına modern bilimlerde ulaşır. O halde kendi özünde tıpkı metafizik gibi teknik bir etkinlik olan doğa bilimleri felsefenin olumsuz anlamda sonlanışına ait olamaz. Burada felsefenin sahip olduğu potansiyelin aktüel hale gelişine şahit olmaktayız. Bu durum elbette metafiziğin geleneksel hali ile devam etmekte olduğu anlamını taşımaz. Şüphesiz ki metafizik uzun zamandır miadını doldurmuş bir etkinlik olarak tecrübe edilmektedir ve fakat yine de özünde *teknik* bir disiplin olan felsefenin temel eğilimleri bilimlerde yaşamayı sürdürmektedir.

Felsefenin belirli bir şekilde açtığı alanda ve onun en uç olanağı olarak var olan bilimler, koşulsuz, nesnel, evrensel hakikati araştırma güdüsünü kuşkusuz felsefeden almışlardır. *Teknik düşünme*; düşünmeyi sadece kavramlar aracılığıyla evreni, dünyayı, varlığı ve varolanı temsil etmek, incelemek ve araştırmak olarak bize sunduğu sürece, doğa bilimleri de metafiziğin doğal bir halefi haline gelmektedir. Zira dünyaya ya da evrene *kavram* yoluyla bakmak, şeylerle *kavramsal* düzeyde bir ilişkiye sahip olmak ve bu *kavram-sallaştırma* içerisinde nesnesini kontrol edilebilir bir varolana dönüştürmek sadece metafizik olarak felsefenin değil fakat aynı zamanda çağdaş bilimlerin de özsel yönelimdir. Dolayısıyla aynı özden beslenen doğa bilimlerinde de hep aynı felsefi köken konuşur (Heidegger, 2007a, s. 73). Kavramsal düşünmenin ve nesneleştirici bir tavır alan rasyonel süreçlerin kutsanması ve bu iki temelde elde edilecek doğruluk ile hakikatin yüceltilmesi anlayışını doğrudan geleneksel felsefeden devralan modern bilimlerin belki de en büyük başarısı bu teknik eğilimi çok daha verimli ve keskin şekilde kullanmak olmuştur. Fakat düşünmeyi sadece kavram aracılığıyla yapılan bir işleme

indirgeyen *teknik*, aynı zamanda düşünmenin kendi kökeninden uzaklaşmasına ve diğer olanaklarını gözden yitirmesine neden olarak Heidegger'in bir kriz ifadesi olarak ortaya koyduğu Varlığın unutuluşunu (*Seinsvergessenheit*) doğurmuştur. Bu ise felsefenin sonlanışını olumlu bir süreç olarak değil fakat büyük ölçüde üstesinden gelmek zorunda olduğumuz olumsuz bir yaşantı olarak gündeme getirmektedir.

4. Teknik ve Varlığın Unutuluşu

Heidegger bu noktada bizi felsefenin sonu meselesine diğer bir perspektiften bakmaya davet eder ve bu bakış açısında teknik bir eğilim olarak felsefe artık büyük oranda aşılması gereken özünde olumsuz olan bir iç-rime gönderim yapmak durumundadır. Böylece felsefe her ne kadar kendi sona erişi esnasında bilimler içerisinde çözümlenerek en uç teknik olanlığını gerçekleştirir de bu durum Heidegger için aynı zamanda ciddi bir krizin doruk noktasına ulaşması anlamına gelmektedir. Metafizik olarak felsefenin sonlanarak günümüzde artık dört başı mamur bilimsel bir yaklaşıma evrilmesi, bu bilimsel-teknolojik tavrın baskın bir dünya yorumu haline gelmesi ve çok daha vahim bir tarzda kendisini yegâne geçerli dünya yorumu olarak dayatması, insan varoluşunu içinden çıkılması oldukça güç olan bir kriz noktasına taşır. Felsefenin sonlanışı ile geçerliliği evrensel biçimde tasdik edilen yegâne tavır olarak kabul gören bilimsel-teknolojik yönelim, insan varoluşunu bir yandan yeniden üretilebilir bir makine olarak tasarlayacak düzeye çıkarken öbür taraftan diğer varolma olanaklarını kökten karartarak onun Varlıkla sahip olduğu özsel irtibatı görünmez kılar. Bu kriz bilindiği üzere Heidegger'in düşünce dünyasında, *Varlığın unutuluşu ve insanın yurtsuzlaşması* olarak adlandırılır. Felsefenin sonlanarak bilime dönüşmesi insanlığın tam anlamıyla tehlikeli ve karanlık olan yeni türden bir var olma hali içerisine düşmesi anlamına gelir. Heidegger'in deyişi ile teknoloji, insanın dünyasal ikametini tümüyle üstlenmiş durumdadır. Tüm bilimlerin Heidegger'in ifadesi ile *sibernetiğe* bağlanması neticesinde insanın varoluşu, dili, emeği ve her tür enformasyon total olarak kontrol edilebilecek bir raddeye ulaşır (2007a, s. 73) ve bunun sonucunda insanın nesneleşmesi en uç noktasına kadar taşınır.

Felsefenin bilimler içerisinde çözümlenerek sona erişi, bu bağlamda dünyanın mutlak olarak bir teknik-bilimsel çerçeve içerisinde manipüle edilecek bir mekâna dönüşmesi ile ilintilidir. Öyle ki Heidegger'e göre

felsefenin sonunda ortaya çıkan uygarlığın temelinde bilimsel-teknolojik bir manipülasyona izin veren sosyal bir düzenin inşa edildiğini görmekteyiz. İşte bu noktada artık Heidegger'e göre felsefe olarak metafiziğin ve onun doğal bir sonucu olarak bilimlerin ya da en kestirme tabir ile söylenecekse *teknik düşünmenin* hegemonyası artık sona ermelidir ve onun yerine insanı kendi özsel ikametine geri götürecek olan bir Düşünmenin başlangıcı gerçekleştirilmelidir.

Heidegger'in gözünde hem Varlığın unutuluşuna hem de buna bağlı olarak insanın yurtsuzluğuna sebep olan şey temelde insanın dünya ile sadece teknik bir tarzda bağlantıya sahip olmasıdır. Bu bağlantı sonucunda insan yalnızca tekniğin açtığı bir dünyada ikamet etmeye mecbur bırakılır. İşte bu teknik düşünmenin hükmü altında *Var-olmanın* kendisi bile (yani bizatihi *Varlığın anlamı*) bir varolana, yani zihinsel bir tasarıma, ya da diğer bir deyişle öznenin karşısında duran bir düşünme nesnesine dönüşür. Bunun sonucunda Varlığın kendisi, öznenin kavramsallaştırdığı bir varolan olarak algılanmaya başlanır. Varlığın; zihinsel bir işleme, yani bir kavrama indirgenmesi ve böylece kavranacak bir varolan olarak algılanması belli açılardan *teknik düşünmenin* alametifarikası olarak bir yandan onun en büyük başarısı şeklinde görülebilir, fakat diğer taraftan Heideggerci bağlamda değerlendirildiğinde bu kavramlaştırma süreci düşünmenin büyük bir başarısızlıkla kendi temeline yabancı kalması anlamını da taşıyabilir. Hiçbir kavram, bizzat şeylerin bir kavram olmasına izin veren ögeyi ele geçiremez, zira bu öge (Varlık) kavram öncesi bir anlama gönderimde bulunur. Böylece kavramsal düşünme, kendini köksüz, temelsiz bırakmak durumunda kalır ve hatta daha da vahim bir biçimde modern felsefenin *cogito* örneğinde görüldüğü üzere o bizzat kendisini bir başlangıç noktası olarak ileri sürer. Ne var ki bu yaklaşım sonucunda Varlık düşünmeden kopuk bir şekilde onun karşısında duran varolanın katı bir mevcudiyetine indirgenir ve bu mevcudiyetle eş tutularak sonradan zihin tarafından ele geçirilmeye çalışılır. Bu süreç sonunda aşağıda göreceğimiz gibi insan ile Varlığın kökensel ilişkisi tecrübe edilemez hale gelir. Bu durum aynı zamanda modern felsefenin Descartes ile beraber en büyük problemini gündeme getirir: Yani öznenin zihninden bağımsız bir dış dünyayı kanıtlamak. Var olmayı kavramsallığa indirgedikten sonra, kavramın ötesine geçemeyen modern kavrayış söz konusu problemin bir uzantısı olarak zihin ile bedeninin ortak varoluşunu da

tatmin edici bir şekilde açıklayamaz. Heidegger açısından bu “sahte problemlerin” temelinde modern kavrayışın açık bir şekilde teknik düşünmenin tuzağına düşmesi bulunur. Varlık en nihayetinde öznenin bir kavramına dönüştüğünde ve hatta kavramın kendisini geri kalan her şey için bir başlangıç noktası haline geldiğinde, içinde bulunduğumuz, bir parçası olduğumuz ve sergilediği duraksız akışkanlığı ile her türden kavramsallığa ve nesneleşmeye direnen yaşam dünyamızın bir takım genel-geçer, değişmez ve katı kavramlarla açıklanması olanaksız hale gelir. Dolayısıyla modern felsefe en baştan itibaren varolmanın anlamını açıklayacak uygun araçlara ve kategorilere sahip olmadığından, bizzat bu kategorilerin doğurduğu “dış dünya” gibi sahte problemlere de bir yanıt sunamaz. Var olmayı ya da Varlığın anlamını katı bir mevcudiyete indirgeme hatasına düşen teknik düşünme insanın anlam dünyasının nesneleştirilemeyecek ve bir kavrama dönüştürülemeyecek nitelikte olmadığını anlamaktan çok uzaktır. Hatta bu *uzaklık* ya da Heideggerci terminoloji ile konuşacak olursak *unutulmuşluk* öyle bir raddeye çıkar ki bizzat kavramsallaştırma ve nesneleştirme ediminin, yalnızca bu anlam dünyası aracılığıyla hayat bulduğu olgusu tecrübemizden kaçıp gitmektedir.

O halde Heidegger’in de sıklıkla vurguladığı üzere bir varolan ile o varolanın Varlığı birbirine indirgenemez haldedir (2006, s. 4). Tam tersine Varlık bir varolan olmadığı halde Heidegger’e göre varolana *varlık verenin* bizi kendisidir ve bu haliyle her tür kavramsallaştırmaya ve nesneleştirmeye direnir.² Çok daha önemlisi insan farkında olmasa da ve tecrübe edemese de her seferinde bu *vermeye* katılmak durumundadır. İnsan *teknik düşünmeye* boyun eğmek suretiyle bu katılışın tecrübesine sahip olamasa dahi kaçınılmaz bir şekilde her zaman Varlıkla köklü bir ilişki içindedir. Teknik düşünme sonucunda *Varlığın* sadece varolan bir şeye indirgenmesi ve neticede aralarındaki kökensel farkın tecrübe edilememesi, tüm *varolanların* ve aynı şekilde insanın “doğasını” da radikal bir şekilde dönüştürür. Varolanlar insan varlığından tümüyle kopartılarak, izole edilmiş ve kendi başına

² Burada Varlık sözcüğünün tire işareti ile ayrılması tam da Varlığın bir varolan olmadığını vurgulamaktadır. Zira Varlık şu ya da bu varolanın mevcudiyetini değil fakat bizi Var olmanın anlamına ilişkin bir meseleyi gündeme getirmektedir. Bu minvalde her bir varolana karşılık gelecek zihinsel bir tasarıma (yani kavrama) sahip olsak da, Varlığın kendisini bize verecek bir kavrama sahip olamayız, zira bu kavramları bize veren şeyin kendisi elbette kavram-ötesi olmak durumundadır ki Heidegger Batı felsefesini, büyük ölçüde Varlığı kavram yoluyla ele geçirme çabası olarak değerlendiren eleştirisinin odağına yerleştirir.

bağılantısız bir şekilde orada öylece duran nesnelere dönüşür ve bunun sonucunda varolanların Varlığı görünmez hale gelir. Varlığın görünmez oluşu aynı zamanda varolanların asıl *anlamının* ve *ilgisinin* de görünmez oluşuna sebebiyet verir ki bu da kaçınılmaz bir şekilde insanın Varlıktan kopartılmasını içerir. Zira anlam ve ilgi ancak insanın Varlıksal bağlantısında ortaya çıkar. Anlamın geri plana atılmasının ve salt mevcudiyetin ön plana çıkarılmasının en doğal sonucu değersiz, anlamsız ya da diğer deyişle nihilizme bulanmış bir var olma hali ile karşı karşıya kalmamızdır. Günümüzde, içinde yaşadığımız dünyanın nesnelere yönelik ortaya çıkan anlamsızlık ve yabancılaşma duygusu ve hatta dünyanın olağan akışına yönelik hissedilen tecrit edilmişliğin temelinde, varolanların Varlığı ile aslında sahip olduğumuz kökensel ilişkinin karartılması yatmaktadır. Heidegger'in Varlıktan ve dolayısıyla anlamdan uzak düşen insanın yurtsuzluğu olarak ifade ettiği varoluş tarzının böylesi bir nihilizme işaret etmesi kaçınılmazdır. Felsefenin sona erişinde ortaya çıkan baskın teknik düşünüş, insanın nihilizmin pençesine düştüğü ve kendini yalnız, yabancılaşmış hissettiği bir dünya ikamesine zorlar. İşte Heidegger'in Varlık sorusunun acil bir biçimde yeniden gündeme getirmesinin temel gerekçelerinden birisi bu nihilistik varoluşun üstesinden gelme isteğidir. Bunu gerçekleştirmek için Heidegger varlık anlayışımızı revize ederek, *mevcudiyet/varolan* ikilisinin yerine büyük oranda *anlam/Varlık* bağlamını ön plana çıkarmaya çalışır (Gelven, 1989, s.7-9).

5. Anlam-sızlık ve İnsanın Yurtsuzluğu

Heidegger için Varlık meselesinde anlamsal bağlam, her zaman mevcudiyeti ve bulunuşu öncelemek durumundadır. Bir başka deyişle varolanların Varlığı bir mevcudiyet olarak sonradan, öznenin ona yönelmesi ile anlam kazanan bir öge değildir, fakat tam tersine bizzat öznenin de ait olduğu bu köklü anlam, varolanların mevcudiyetini olanaklı kılmakta ve onları karışılabilir, tecrübe edilebilir şeylere dönüştürmektedir. Zaten Heidegger tam da bu yüzden klasik Varlık sorusunu; “Varlık nedir?”den, “Varolmak ne anlama gelir?”e çevirir. Oysa felsefe geleneği Heidegger'e göre kendi tarihi boyunca Varlığın yalnızca özünü ve neliğini sorgulama ve ele geçirme gayreti içerisinde anlamsal bağlamı göz ardı ederek her defasında saf, mutlak bir mevcudiyete sahip bir varolana ulaşmıştır³. Bu mevcudiyetin bir

³ Bu mutlak mevcudiyet felsefe tarihi boyunca bazen İdea, Tanrı, Töz, Geist, İsteme vb. formlara bürünse de her defasında bir varolan olarak karşımıza çıktı.

anlam kazanması ise ancak bu işlem sonrasında mümkün olmuştur. Böylece anlam, felsefe tarihi boyunca mevcudiyetin altına yerleştirilerek ikincil düzeyde önem arz etmiştir. Ezeli-ebedi ve zorunlu bir mevcudiyet olarak anlaşılan Varlık bunun sonucunda geleneksel felsefe tarihi boyunca filozoflar tarafından en genel, tümel, zorunlu ve yetkin varolan olarak ele alınarak Varlığın unutuluşunu hayata geçirir. (Heidegger, 2006, s. 3). Bu süreçte Varlığın tümüyle başka bir düzlemde (anlam ve dil düzleminde) yer aldığı gerçeği ise tümüyle unutulur.

Varlığın unutuluşunun doğal bir sonucu olarak her gün karşılaştığımız varolanlar da kökensel anlamlarını (yani Varlıksal bağlamlarını) yitirir ve onlar sadece orada öylesine duran ve bize tamamıyla yabancı, ilgisiz olan nötr kendiliklere dönüşür. Teknik düşünme içerisinde şeylerin kendi başlarına ve salt kavramsal şekilde ele alınışı ve buna uygun şekilde anlamsal bağlamların görmezden gelinişi, varolanların bizzat insanın yaşamına özsel şekildeki dâhil oluşlarını görünmez kılar. Oysa bu dâhil oluş ancak anlamsal bağlam (yani Varlık) söz konusu edildiğinde tecrübe edilebilir haldedir. Bu anlamsal bağlam Heidegger'e göre, insanı çevreleyen dünyadan (*Umwelt*) (1999, s. 70) ya da fenomenolojik bir terimle ifade edecek olursak yaşam dünyasından (*Lebenswelt*) başka bir şey değildir. Bir başka deyişle Heidegger Varlığın dünyasal bir karaktere sahip olduğunu düşünür. O yüzden Heidegger dünya dünyalaştırır (*die Welt weltet*) demektedir. Yani yaşam dünyası, şeyleri bize yani dünyamıza ait kılar (Heidegger, 1999, s. 72). İşte her gün karşılaştığımız varolanlar kendi varlıklarını ve ilgili mevcudiyetlerini bu yaşam dünyası içerisinde kazanarak bizim için karşılaşılabılır hale gelirler. Oysa teknik düşünmenin hükmü altında, varolanların bizzat insanın kendisi ile sahip olduğu ilişkisellik, yaşamsallık göz ardı edilir ve her bir varolan sadece bilimsel perspektifin yaşamsız, anlamdan ve değerden yoksun nötr bir araştırma nesnesine dönüşür (Esenyel, 2020, s. 89). Böylece Varlığın unutulma süreci sonunda insan yalnızca bilen ve tasarlayan bir özne (bir başka deyişle *animal rationale*), varolanın kendisi de sadece öznenin karşısında duran bağlantısız bir bilgi nesnesi haline gelir. Bu durum Kartezyen yönelimin açık bir ifadesi olarak bugün özne olarak insanın nasıl nesnelerden koparıldığını anlatmaktadır. Dahası Descartes'tan beri modern felsefe büyük ölçüde bu Kartezyen düalizmin aşılması çabası olarak birbirinden koparılan özne ile nesneyi yeniden birbirine ait kılmaya çabalamaktadır.

Burada unutilan ise bu iki ögenin zaten en başından beri hiçbir şekilde koparılamaz bir ilişkisellik sergiliyor oluşur. Heidegger için varolanların Varlığı katı bir şekilde insan varoluşuna⁴, ya da Heideggerci terminoloji ile konuşacak olursak Dasein'a, köklü bir şekilde bağlıdır. Zira herhangi bir varolan sahip olabileceği her türden *anlamı* ya da *Varlığı* ancak insanla ilgisinde kazanır.

Felsefenin sonlandığı ve bilime dönüştüğü çağımızda en yetkin konumuna ulaşan teknik düşünmenin hükümleri, insanın Varlıksal bağlantısının tecrübeye gelmesine izin vermez. *Modern teknik*, Dasein'ın tüm olanaklarını karartarak yegâne varoluş biçimine dönüşür. İşte Heidegger felsefenin sonunu tecrübeye açarak aslında teknik düşünmenin bu sessiz hükümlerini de görünür kılmaya çalışır. Bir başka deyişle Heidegger modern varoluşa yönelik bir ayna tutma görevini üstlenmeye ve insanı kendi yurtsuz varoluşu ile yüzleşmeye gayret eder. Zira ancak kendisine adeta bir kader gibi hükmeden tekniğin özünü tecrübe ettiğinde Dasein, modern tekniğin aslında çok sayıda Varlık bağlantısından yalnızca bir tanesi olduğunu idrak edecek ve ancak ondan sonra başka Varlık olanaklarına/bağlantılarına açık olmayı çalışacaktır. İşte tam da bu yüzden Dasein Heidegger'e göre; *ek-sistent* bir varolan olarak geri kalan tüm varolanların bizim için karşılaşılabılır hale geldiği o açıklıkta (kayran) ikamet etmek anlamına gelir. Ek-sistent sözcüğü insanın Varlıkla her daim köklü bir ilişki içerisinde ikamet ettiği anlatmak ister. Dolayısıyla insan bu Varlıksal bağlantısını kabul etse de -ya da teknik düşünmenin hükmü altındayken etmese de- her defasında varolanların hiçlikten çıkarak varlık kazanmalarının olmazsa olmaz öğelerinden birisidir. Gerçi bu durum, insanın Varlık konusunda tek başına belirleyici bir konuma sahip olduğu anlamına gelmez. İnsan da bu söz konusu edilen görevi icra edebilmek ve böylece kendine uygun bir varoluşa geçebilmek için Varlığa ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden Dasein'ın bir dünyaya sahip olması ya da diğer varolanlar ile bir tanışıklık içerisinde oluşu bizzat Varlık ve insan arasındaki karşılıklı ilişkisellikte köklenir. Fakat modern teknoloji, varlığın unutuluşunu en üst düzeye çıkararak insanı köksüz bir varoluşa sevk eder (Lilly, 1985).

⁴ Bu varoluş bilindiği üzere Heidegger tarafından Dasein sözcüğü ile karşılanır. Heidegger bu terimle temel olarak insanın varlıksal bağlantısını gündeme getirmeyi amaçlar. Zira Dasein'a her zaman bir Varlık anlayışı eşlik eder.

İnsanın etrafındaki tüm varolanlar teknik düşünmenin dayatması ile sadece öznenin bir tasarımı haline gelir ve insan bu varolanların asli varlığı ile nasıl bir ilişki içerisinde olduğunu tümüyle unuttur. Bu ise insanın, içinde bulunduğu dünyaya yabancılaşması ve bir *yurtsuzlaşmaya* maruz kalması anlamına gelir. İşte felsefenin sonu Heidegger tarafından artık tam da insana özgü varoluşun katıksız bir kriz içerisine düşmesi ile irtibatlandırılır. Dahası ona göre insanın özü ciddi bir tehlike ile karşı karşıyadır (2004a, s. 318). Zira insanın düşünce tarihi boyunca sadece bir *animal rationale* olarak görülmesi onu kendi varoluş olanaklarından yoksun bırakır ki yukarıda da dile getirdiğimiz üzere insanın insanlığı, yani özü tam da bu olanaklara sahip olması ve onları üstlenmesi ile ortaya konulur. İşte bu sebeple Heidegger açısından insana özgü olan varoluş hali, günümüzde teknik düşünmenin dayattığı gibi etrafındaki dünyayla yalnızca rasyonel-bilimsel tarzda ilişkiye girmesi ile sınırlandırılmaz. İnsanın ayırt edici özelliği bu bağlamda yalnızca teknik bir biçimde aklını kullanması ve kavramsal bir dünya inşa etmesi değildir. Bu durum çok sayıdaki olanaktan yalnızca biridir. Bir başka deyişle ona göre insanın özü ne akıllı bir hayvan ne de düşünen bir makine olarak ortaya konulabilir. İnsanın özü Heidegger tarafından Varlığın açıklığında ikamet etmesi ile ifade edilir ve bu ikametnin biçimi kavramsal olmaktan çok estetikdir. Böylece Heidegger'e göre insanı insan yapan şey onun *poetik* bir şekilde Varlığın hakikatine ve açığa çıkışına katılmasıdır. Zira mantıksal ve bilimsel tavır kişinin kendi temeli ile ilişkiye girmesinin önüne geçerken, sanat ve dilin özü olarak şiir bizzat bu kökenin konuşmasına müsaade ederek insanı kendi temelinin tecrübesine taşır. İnsanın Varlıkla sahip olduğu bu poetik bağlantı göreceğimiz gibi *onun özünü bir olanaklar varlığına* dönüştürür. Bütün mesele insanın bu olanakları üstlenmesi ve kendini bu olanaklara teslim etmesidir.

Felsefi düşünme çağımızda bir bilime dönüşerek sona erdiyse, Heidegger'e göre artık standart düşünumün öngördüğü kavramlara, tanımlara, önermelere ve çıkarımlara dayanmayan *başka* bir düşünmenin (belli ölçülerde *estetize* edilmiş bir düşünmenin) başlaması gerekmektedir. Zira mutlak, zorunlu ve değişmez mevcudiyetin ötesinde insan varoluşunu ve dünyasını; sonlu, olumsal ve değişimi mümkün imkânlardan birisi olarak tecrübe edebilmek için katı ve değişmez kavramların ötesine geçerek bu

olanaklılığa bizatihi dâhil olan estetize edilmiş bir düşünme hayata geçirilmelidir.

6. Felsefenin Sonunda Düşünmenin Başlangıcı İçin Hazırlık

Heidegger'in felsefenin sonuna ilişkin ısrarlı vurgusunun ve sürekli olarak bu sona ilişkin tecrübeyi gündeme getirmesinin ardında elbette ki felsefe tarihi boyunca düşünülmeden kalan şeyi açığa çıkarma isteği yatmaktadır (2007a, s. 74). Gerçi diğer taraftan, düşünülmeden kalan şeyin Varlık olduğunu dile getirirsek sanki problemi büyük oranda çözmüş olacağımız izlenimi de doğmaktadır. Oysa düşünmenin yönelimini Varlığa yöneltmekle aslında felsefe tarihinin kapalı dairesi içinde dönmeye kendimizi mahkûm ederiz. Zira hakkında düşünmemiz gereken şeyin Varlık olduğunu dile getirdiğimizde *düşünme* meselesinin çözüldüğü zannı oluşabilir. Burada sorun iki farklı, fakat birbirine kökten bağlı olan düzeye sahiptir. Bunlardan ilki bizzat Varlığın, hakkında konuşulabilecek bir şey olmaması ve yukarıda dile getirildiği üzere her türden kavramsallaştırmaya ve nesneleştirmeye direnmesidir. Yine bununla yakından bağlantılı olarak ikincil düzeydeki diğer bir sorun, aslında düşünme ediminin ne olduğunun bilindiğinin varsayılmasıdır. Bu yüzden Heidegger bir yandan felsefenin sonunda düşünmenin görevini gündeme getirirken şu vurucu tespiti yapmaktan da geri durmaz: “Çağımızda en düşündürücü olan şey hala düşünmüyor oluşumuzdur” (1992, s. 6).

Bu oldukça provokatif iddia ile Heidegger aslında teknik düşünmenin hegemonyasına bir son vererek *düşünmeyi* bizzat kendi temeline döndürmeyi amaçlar, yani düşünmenin kendisini, bizzat düşünmeyi muktedir kılan şeye *katmaya* çalışır. Onun deyişi ile özlü düşünme bilinç sahibi bir özne olarak insana ait değil fakat bizzat Varlığa aittir. Yani düşünme esas olarak Varlığın düşünmesidir (Heidegger, 2004a, s. 313). Fakat Varlığın unutulusunun temel bir göstergesi olarak düşünme çağımızda insanın bilinçli bir edimi olarak salt varolanların kavramsallaştırılmasına dönüşmüş haldedir. Bu unutuluş içerisinde düşünme sadece varolanları konu edinir ve kendi temeli olarak Varlığı göz ardı eder. Çağımızda onca bilim, teknoloji ve felsefeye rağmen düşünmüyor oluşumuzu ileri süren Heidegger burada klasik anlamda nesnel, kavramsal, önermesel, çıkarımsal, kısaca mantıksal düşünmenin kendi temeline, kökenine, kısaca Varlığa yabancı kaldığını ve onu dile getirme konusunda başarısız olduğunu ifade eder. Düşünmenin

çağımızda mantıkla özdeş hale gelişine ilişkin bir protesto ortaya koymaya çalışan Heidegger, düşünmenin mantıktan, rasyonellikten, akıl yürütmekten farklı bir şey olabileceğini de göstermek ister. Kısaca düşünme yeni bir patikaya girmelidir (Blum, 1990).

Mantığın ısrarlı bir şekilde düşünmenin tüm süreçlerini tahakküm altına alma isteğinin ardında, aslında düşünmenin mantıktan başka bir şey olabileceği *endişesi* gizlenmektedir. İşte Heidegger “*Metafizik Nedir?*” metninde bizzat bu *endişeyi* gün yüzüne çıkarmakla mantıksal düşünmenin menzilini aşan bir tecrübeye işaret eder: Hiçin ve hiçten çıkıp gelen Varlığın tecrübesini (2004b). Heidegger’e göre tam da endişe anında şeylerin yitimli ve hiçe ait olan geçici doğası ile karşı karşıya geldiğimizde mantığımızın, akıl yürütmemizin hiçbir şey söyleyemediği bir yaşantıya dâhil oluruz. Burada her tür mantık ve düşünme açıkça nesnesini yitirmektedir. İşte bu endişe tecrübesi, geleneksel düşünmenin sınırlarını göstermesi açısından önem arz etmektedir. O halde Heidegger çağımızda düşünmüyor oluşumuza ilişkin vurucu söylemi ile tam da başka türden bir düşünmenin, onun ifadesi ile “özlü düşünme”nin mekânına adım atmak ister.

Fakat bu adımı atmak için adeta tekel haline gelmiş olan teknik bir düşünme biçimi olarak felsefi düşünümün sonunu tecrübe etmemiz gerekir. Diğer taraftan da zaten ancak felsefenin ötesine geçen bir düşünüm onun sonundan bahsedebilir. Yani geleneksel felsefe artık geride kaldığında/bırakıldığında ve böylece sadece belli bir mesafeden görülmeye başlandığında onun sona erdiği anlaşılabılır ki Heidegger’in çağdaş düşünce için önemi tam da burada kendisini gösterir. Zira Heidegger, felsefi düşünümü, sonlanmış bir tecrübe olarak bize açmak için, onu aşmış olan ve yeni bir başlangıç olarak beliren düşünümünden güç alır. Heidegger’in yaptığı gibi geleneksel düşünümün sonundan bahsetmek bile, aslında onun baştan itibaren sadece bir olanak olarak var olduğunu bize gösterir. Zira düşünmenin kendisi zorunlu ve vazgeçilmez bir şekilde sadece teknik bir süreç olsaydı ve tümüyle mantığa özdeş hale gelseydi, bizler için bugün onun sonundan bahsetmek mümkün olmazdı. Böylece düşünmenin farklı olanakları bize hep kapalı kalırdı. Oysa metafizik olarak felsefenin ve teknik düşünmenin sonundan bahsetmek, “geleneksel-mantıksal düşünme biçimi”ni sadece çok sayıda düşünme olanaklarından birisi olarak tecrübe etmeyi şart koşar.

Felsefenin sonlandığı yerde, mantık ve teknik, düşünmenin tümüyle tüketilmiş olanakları olarak karşımıza çıkıyorsa artık yeni bir başlangıç için koşullar hazır hale gelmiş olmalıdır ve fakat burada Heidegger’in önerisini dikkatlice incelediğimizde, ondan bu yeni başlangıcın formülünü elde etme isteğimizin karşılıksız ve büyük ölçüde yanıtsız bırakıldığını görmekteyiz. Özlü düşünme nasıl gerçekleşir? “Düşünme nasıl hayat bulursa onun Varlığa ait olduğunu anlarız? Metafizik olarak felsefeyi aşır yeni bir başlangıcın tecrübesini hayata geçirdiğimizden nasıl emin olabiliriz? Heidegger’in metinleri bu soruları yanıtlıyor gibi görünmesine rağmen esasında o sadece kendi son derece özgün Varlık tecrübesini dile getirir. Dolayısıyla Heidegger’in beklentisi bizden Heideggervari bir tecrübeye girmek değil, fakat kendi şahsi ve Heidegger’den belki de çok farklı olacak Varlıksal başlangıcımızı hayata geçirmektir. Heidegger kendi başlangıcına dair yaşantısını dile getirir de bizlerde bir okuyucu olarak bu yeni başlangıcın ne şekilde hayat bulması gerektiğini aslında gerçek manada hiçbir şekilde anlatmaz. Zira zaten ortada kavram yoluyla anlatılabilecek, mantıksal olarak izah edilebilecek, çıkarım yoluyla ispat edilecek bir öğretiyi ya da felsefe yapma biçimi yoktur. Heidegger böylece düşünmenin dilini mantıktan çok şiire yaklaştırma gayreti içerisinde (Güngör, 2019) dünyasal ikametimizi estetize etmeye çalışır. Heidegger bu tarz bir düşünmenin aktarılamayacağını, öğretilemeyeceğinin pek ala farkında olarak sadece gidilebilecek yollara/patika-lara işaret eder. Tam da bu sebeple Heidegger kendi düşünmesini büyük oranda *hazırlayıcı* olarak değerlendirir (1992, s. 52). Heidegger felsefe olmayan, kavramlara dayanmayan, icra edilmek için nesneye ihtiyaç duymayan bir düşünmenin olanaklarına işaret etse de (2007b, s. 29-30) esasen kavramlara, nesnelere, varolanlara dayanmayan ve mantığın ölçütlerine uymayan bir düşünümün başkasına öğretilmesinin mümkün olmadığı aşikârdır. Poetik bir düşünmenin bu yüzden bir okuluna rastlamak hiçbir şekilde mümkün olmamaktadır. Gerçek anlamda tüm zamanlara direnen bir şiirin nasıl yazılacağı öğretilemezse veya klasik bir senfoninin formülü hiçbir şekilde bulunmuyorsa Heidegger’in öngördüğü poetik düşünmenin de öğretilemeyeceği ve formülleştirilemeyeceği açıktır. Heidegger varoluşumuzun rasyo-nel değil fakat estetik bir temeli olabileceğini iddia ettiğinde sanatsal tecrübeyi ön plana çıkarması kaçınılmaz bir tavra dönüşür. Mantığın kendi temeline yabancı kaldığı yerde ona göre sanat ve özellikle de şiir Varlığın dili

olarak bu temelin olmazsa olmaz tecrübesine dönüşür. Bu durumda her bir Dasein kendi temelini dile getirecek şiirin ozanı olmakla görevlendirilmiştir. İşte Heidegger'in bütün hedefi felsefenin sona erdiği çağımızda Dasein'ı bir şaire dönüştürecek hazırlığı yapmaktan ibarettir. Bu hazırlığın istenilen amaca ulaşp ulaşmadığı ve Dasein'ın bir ozana dönüşüp dönüşmediği ise meçhul kalmak durumundadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Görüldüğü üzere Heidegger'in felsefenin sonuna ilişkin tecrübesi çok boyutlu bir yapıya sahiptir. O bir yandan felsefenin sonunu olumlu ve fakat diğer taraftan da aşılması gereken olumsuz bir sonuç olarak sunmaktadır. Fakat her şeyden önemli olan husus bu sona ilişkin tecrübenin insan için farklı varolma olanaklarını gündeme getirmesidir. Zira Heidegger tam da bu olanakların Varlığını, çağdaş Dasein için gün yüzüne çıkarma amacıyla felsefenin sonundan bahseder. Geleneksel felsefe bu olanakları tümüyle karartmış ve teknik düşünme de kendisini yegâne varoluş biçimi olarak öne sürerken dünyayla bağlantı kurma şeklimizi de kökten belirlemiştir. Bunun sonucunda ise insan sadece nesneleşmiş, kavramsallaştırılmış ve dolayısıyla da kendileriyle nasıl bir ilgi ve ilişkiye sahip olduğunu anlamadığı bir varolanlar dünyasına hapsedilmiştir. İnsanın yurtsuzluğuna eşlik eden Varlığın unutuluşu böylece Heidegger için insanın anlam bağlamından kopartılarak özünde nihilistik olan bir dünya ikametine işaret eder. İşte Heidegger felsefenin sonuna ilişkin tecrübe ile aslında Dasein'ı, bir kriz yaşantısı olarak kendisini gösteren bu nihilistik varolma biçimi ile karşılaştırmayı amaçlar. Zira tekniğin egemenliği öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, o kendisini bir tehlike olarak değil fakat yegâne mümkün varoluş biçimi olarak sunar. Heidegger felsefenin sonuna ilişkin tecrübe ile tekniğin tehlikesini ve ona bir alternatif ortaya koyma zorunluluğunu dile getirmeye çalışır. Diğer taraftan Heidegger bu alternatif düşünmenin biçimi ile ilgili olarak son derece poetik bir yapıyı gündeme getirerek aslında onun aktarılabilirliğinden büyük ölçüde vazgeçmek zorunda kalır ve bu durum belki sadece Heidegger'in değil fakat estetik bir varoluşu merkezlerine alan diğer tüm düşünürlerin de eleştiriye en açık olan yanındır. Zaten dile getirmiş olduğumuz üzere Heidegger bu yüzden kendi düşünmesini sadece hazırlayıcı olarak ifade eder, Varlığın tecrübesi Dasein'ın kendi başına üstlenmesi gereken son derece şahsi ve özgün bir görevdir. Üstelik Dasein'a bu görevinde başarılı olup

olmadığını ona dışarıdan söyleyebilecek hiçbir ölçüt, okul ya da düşünce yoktur. O halde Heidegger'in işaret ettiği ve Varlığa giden ya da Varlıktan gelen patikalar, Dasein tarafından kendi başına yürünmedikçe karanlıkta kalmaya mahkûmdur. Gerçi bu patikaların aydınlatılıp aydınlatılmayacağı da hep meçhul kalmak durumundadır. Dolayısıyla Heidegger'in özlü düşünme adını verdiği eylemin kendisi büyük bir risk barındırmaktadır, zira o patıkaya girip kendimizi sonsuza kadar bilinmez bir karanlıkta kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya da kalabiliriz. Buna rağmen Heidegger çağdaş dünya için bu riskin Dasein tarafından alınmasının zaruri olduğu görüşündedir, zira onun bütün özgürlüğü ve kendini bir olanak Varlığı olarak açığa çıkarışı bu riske kendini teslim etmesine bağlıdır.

Kaynaklar

- Beiser, F. C. (2014). *After Hegel: German Philosophy 1840-1900*. Princeton University Press.
- Blum, P. (1990). Heidegger and Rorty on "The End of Philosophy". *Metaphilosophy* 21 (3), 223-238.
- Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları*. (Çev. Erkan Ataçay). Sosyal Yayınlar.
- Duartes, E. (2016). Heidegger's Prognostic: Originary thinking at the end of philosophy of education. *Educational Philosophy and Theory* 48(8), 798-810.
- Esenyel, A. (2020). *Varlığın Patikaları*. Fol Yayınları.
- Gelven, M. (1989). *A Commentary on Heidegger's Being and Time*. Northern Illinois University Press.
- Güngör, F. Ş. (2019). Felsefenin Sonu Mu Yeni Bir Adım Mı? Badiou'nun Heidegger Eleştirisine Dair Bir Değerlendirme. *Turkish Studies* 14 (2), 413-430.
- Hawking, S. & Mlodinow, L. (2010). *The Grand Design*. Bantam Books.
- Heidegger, M. (1976). *Einführung in die Metaphysik*. Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger, M. (1992). *Was heißt Denken? Vorlesung Wintersemester 1951/52*. Reclam Verlag.

- Heidegger, M. (1999). Die Idee der Philosophie und Das Weltanschauungsproblem. *Zur Bestimmung der Philosophie Gesamtausgabe Band 56/57*. Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2000). Die Frage nach der Technik. *Vorträge und Aufsätze Gesamtausgabe Band 7*. Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2004a). Brief über den Humanismus. *Wegmarken*. Klostermann Seminar.
- Heidegger, M. (2004b). Was ist Metaphysik? *Wegmarken*. Klostermann Seminar.
- Heidegger, M. (2006). *Sein und Zeit*. Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger, M. (2007a). Das Ende Der Philosophie und die Aufgabe des Denkens. *Zur Sache des Denkens Gesamtausgabe Band 14*. Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. (2007b). Zeit und Sein. *Zur Sache des Denkens Gesamtausgabe Band 14*. Vittorio Klostermann.
- Lilly, R. S. (1985). Umschläge Nietzsche and Heidegger at the End of Philosophy. *Research in Phenomenology* 15, 99-111.
- Uygur, N. (2001). *Felsefenin Çağrısı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Wisser, R. (1998). *Vom Weg-Charakter Philosophisches Denkens*. Königshausen & Neumann.

Öz: Felsefenin sonu ifadesinin felsefe tarihi açısından sahip olduğu olumsuz gönderime rağmen Heidegger bu sona ilişkin sahici bir tecrübe elde etmenin elzem olduğunu düşünür. Zira felsefenin sonu basitçe Batı metafiziğinin sonlanması ve bilimsel-teknolojik bir paradigmanın güç kazanması anlamına gelmeyip, insanın yeryüzündeki olanaklarının açığa çıkması ve Varlıksal açıklığını yeniden kazanması ile özsel olarak ilişkilidir. Bu sebeple mevcut çalışma felsefenin sonuna ilişkin çok katmanlı bir tecrübenin imkânını ortaya koyabilmek için Heidegger'in tavrını takip ederek bu son içerisinde ihtiva edilen düşünme tarzlarını görünürlük kılma amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma bir yandan Batı felsefesinin modern bilimlerle sahip olduğu kökensel ilişkiyi aydınlatmaya ve diğer taraftan da geleneksel felsefeyi açacak yeni başlangıç fikrini değerlendirmeye çalışmaktadır.

Çalışma, nihai olarak Heidegger'in geleneksel felsefe yapma tarzına getirdiği alternatifin doğurduğu bazı soruları gündeme getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Heidegger, felsefenin sonu, düşünmenin görevi, varlık, Dasein.

